

С.О. Бурленова¹, Р.Ш. Сабирова¹

Қарағанды Бөкетов университеті
Қарағанды қ., Қазақстан

ЖОҒАРЫ МЕКТЕП СТУДЕНТТЕРДІҢ АКАДЕМИЯЛЫҚ ПРОКРАСТИНАЦИЯ МЕН ОҚУ МОТИВАЦИЯСЫН ЗЕРТТЕУ

Аңдатпа

Жоғары оқу орындары студенттерінің оқу іс-әрекетінің тиімділігін анықтайтын маңызды факторларға академиялық прокрастинация және оқу мотивациясы жатады. Көпшілік зерттеген прокрастинацияның түрі – академиялық прокрастинация. Академиялық прокрастинация феномені тұлғаның әртүрлі қасиеттерімен және қалыптасуымен байланысты. Мақалада прокрастинация мәселесі, оның ерекшеліктері, студенттердің жүріс-тұрысындағы академиялық прокрастинация көріністері туралы көзқарастар талданады, сонымен қатар психологиялық-педагогикалық әдебиеттерде ерекше назар аударылатын студенттердің оқу мотивациясы мәселесі қарастырылады. Студенттердің академиялық прокрастинациясы мен оқу мотивациясының деңгейін зерттеу нәтижелері берілген. Зерттеу таңдамасы философия және психология факультетінің күндізгі бөлімінде оқитын 18-22 жас аралығындағы 60 студенттен құралды. Зерттеу барысында Л.Соломон мен Е.Ротблумның М.В. Звереваның бейімделуіндегі академиялық прокрастинацияны бағалау шкаласы және А.А. Реан мен В.А. Якунинның, Н.Ц. Бадмаевтың модификациясындағы студенттердің оқу мотивациясын диагностикалау әдістемесі қолданылды. Академиялық прокрастинация факторлары мен студенттердің оқу мотивтері арасында статистикалық маңызды корреляция анықталды. Академиялық прокрастинация мен студенттердің оқу мотивациясының өзара байланысының ерекшеліктері туралы білімді маңызды оқу тапсырмаларын кейінге қалдыруға бейім студенттермен жұмыс істеу бойынша ұсыныстар әзірлеу үшін пайдалануға болады.

Түйін сөздер: ЖОО студенті, академиялық прокрастинация, студенттік кезең, оқу іс-әрекеті, оқу мотивациясы.

С.О. Бурленова¹, Р.Ш. Сабирова¹

¹Қарағанды университеті Бөкетов
г. Қарағанда, Қазақстан

ИССЛЕДОВАНИЕ АКАДЕМИЧЕСКОЙ ПРОКРАСТИНАЦИИ И УЧЕБНОЙ МОТИВАЦИИ СТУДЕНТОВ ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ

Аннотация

К значимым факторам, определяющим эффективность учебной деятельности студентов высшей школы, можно отнести академическую прокрастинацию и учебную мотивацию. Очень многими изученный вид прокрастинации это - академическая прокрастинация. Феномен академической прокрастинации связан с различными особенностями, образованиями личности. В статье анализируются представления по проблеме прокрастинации, ее особенностях, проявления академической прокрастинации в поведении студентов, а также рассматривается проблема учебной мотивации студентов, которой также уделяется особое внимание в психолого-педагогической литературе. Представлены результаты исследования уровня академической прокрастинации и учебной

мотивации студентов. Выборку составили 60 студентов факультета философии и психологии дневного отделения, в возрасте 18-22 лет. В исследовании были использованы «Шкала оценки академической прокрастинации» Л. Соломона и Е. Ротблума в адаптации М.В. Зверевой и методика для диагностики учебной мотивации студентов А.А. Реана и В.А. Якунина, в модификации Н.Ц. Бадмаевой. Были выявлены статистически значимые корреляции между факторами академической прокрастинации и учебными мотивами студентов. Знания об особенностях взаимосвязи академической прокрастинации и учебной мотивации студентов могут быть использованы в разработке рекомендаций по работе со студентами, страдающими тенденцией откладывать выполнение важных учебных дел.

Ключевые слова: студент вуза, академическая прокрастинация, студенчество, учебная деятельность, учебная мотивация.

S.O. Burlenova¹, R.Sh. Sabirova¹

¹Karaganda Buketov University

Karaganda c., Kazakhstan

RESEARCH OF ACADEMIC PROCRASTINATION AND ACADEMIC MOTIVATION OF HIGH SCHOOL STUDENTS

Abstract

The significant factors that determine the effectiveness of the educational activities of students of higher education include academic procrastination and learning motivation. The type of procrastination that has been studied by many is academic procrastination. The phenomenon of academic procrastination is associated with various personality traits and formations. The article analyzes the views on the problem of procrastination, its features, manifestations of academic procrastination in the behavior of students, and also considers the problem of students' educational motivation, which is also given special attention in the psychological and pedagogical literature. The results of a study of the level of academic procrastination and learning motivation of students are presented. The sample consisted of 60 full-time students of the Faculty of Philosophy and Psychology, aged 18-22 years. The study used the Procrastination Assessment Scale for Students by L. Solomon and E. Rothblum, adapted by M.V. Zvereva and the methodology for diagnosing the educational motivation of students A.A. Rean and V.A. Yakunin, modified by N.Ts. Badmaeva. Statistically significant correlations were found between the factors of academic procrastination and students' learning motives. Knowledge about the features of the relationship between academic procrastination and students' learning motivation can be used to develop recommendations for working with students who tend to postpone important academic tasks.

Key words: university student, academic procrastination, student period, academic activity, educational motivation.

Кіріспе.

Психологияда прокрастинация белгілі бір проблемаларды тудыруы мүмкін екеніне карамастан, жоспарланған әрекеттерді саналы түрде кейінге қалдыру ретінде анықталады [1]. Прокрастинация тұлғаның мотивациялық сферасымен тығыз байланысты жүріс-тұрыстық, эмоционалдық және когнитивтік компоненттерді қамтитын күрделі, психологиялық гетерогенді құбылыс болып табылады.

Студенттік жас - бұл адам өміріндегі маңызды кезең. Өзіне деген сенімділікті және өндірістік қызметке деген қабілетін арттыратын және болашақта өзін-өзі табысты жүзеге асырудың негізін қалайтын білім беру мен кәсіби жетістіктер маңызды. Қазіргі өмір сүру жағдайы адамнан, әсіресе студенттен де, жоғары ұтқырлықты, өзін - өзі ұйымдастыру деңгейін, сондай-ақ белгісіздік жағдайында тез әрекет ету қабілетін талап етеді. Өмір

оқиғаларының осындай қозғалуының салдарынан жас ұрпақтың белсенді қызметін төмендететін әртүрлі қолайсыз феномендер орын алады. Олардың бірі прокрастинация болып табылады. Прокрастинация барлық жасқа тән болса да, ол студенттер арасында ең көп таралған.

Адамның тәуелсіздігі мен жауапкершілігіне елеулі талаптар қоятын қазіргі қоғам жағдайында сипатталған құбылыс проблемасының өзектілігі артады. Прокрастинацияның алғашқы ғылыми зерттеулері 70-ші жылдары пайда болды [2]. Бұл ретте, осы психологиялық феноменнің қазақстандық ортада кең таралғанына қарамастан, біздің елімізде мұндай зерттеулер іс жүзінде жоқ. Көптеген ғалымдар ұқсас ұғымдарды зерттеуге тырысады: жалқаулық, ерік-жігердің болмауы, ұйымдастырушылық дағдылардың дамымауы, жеке уақытты басқаруды оңтайландыру. Алайда, психологиялық құбылыс ретінде, прокрастинация жоғарыда аталған конструктпен шектелмейді.

Прокрастинацияның сипаты психодинамикалық мектеп теорияларында, бихевиориялық, когнитивтік психологияда, сонымен қатар уақытша мотивацияның интегративті теориясында көрініс табады. Бұл төрт теориялық көзқарас соңғы жылдардағы прокрастинация феноменін зерттеуге жетекшілік етеді.

Тұлғаның табыстылығы мен өнімділігінің төмендеуі, оқу және кәсіби ортадағы кедергілер, өз сәтсіздіктерінің терең эмоционалды күйзелістері, кінә сезімі, өз іс-әрекетінің нәтижелеріне қанағаттанбаушылық - осының барлығы осы феноменнің теріс салдары болып табылады [3]. Осыған байланысты студенттік жас топтары өкілдерінің прокрастинациясының пайда болуына не әсер етеді және олар немен байланысты деген сұрақтар туындайды.

Прокрастинация - тұрақты, «созылмалы» «кейінге қалдыру» ретінде көрінетін, адам үшін маңызды және өзекті істердің бір рет қайталанатын (және субъективті уайымның белгілі бір циклынан өтіп бара жатқан), субъектінің теріс салдарларды түсінуіне және қайтадан ауыр эмоционалды жағдайды бастан кешіруіне қарамастан, кең таралған құбылыс.

Бұл құбылыстың теріс салдары (тиімділік пен өнімділіктің төмендеуі) адамның кәсіби саласында (жұмыс, мансаптық құрылыс) ғана емес, сонымен бірге адам қызметінің басқа салаларында (мектепте, отбасында және тұлғааралық қатынастарда) өсуіне және дамуына кедергі келтіруі мүмкін.

Австриялық ғалым Дж.Б. Бурка осы прокрастинация құбылысын зерттей отырып, барлық прокрастинаторлар шекаралары жеке белгіленетін белгілі бір фазалардан өтетінін анықтады. Автордың пікірінше, барлық прокрастинаторлардың кейбіреуі ғана маңызды істерді кейінге қалдырмау туралы уәделерін орындайды, ал олардың көпшілігі «прокрастинация циклінен» қайта-қайта өтеді [4].

Н. Милграм бірлескен авторлармен бастапқыда прокрастинацияның бес түрін анықтады:

- 1) күнделікті (тұрмыстық), яғни үнемі жасалуы керек үй жұмыстарын кейінге қалдыру;
- 2) шешім қабылдаудағы прокрастинация;
- 3) невротикалық, яғни мамандық таңдау немесе отбасын құру сияқты өмірлік маңызды шешімдерді кейінге қалдыру;
- 4) компульсивті, онда адамда прокрастинацияның екі түрі біріктіріледі — жүріс-тұрыстық және шешім қабылдауда;
- 5) академиялық, яғни оқу тапсырмаларын орындауды, емтиханға дайындықты кейінге қалдыру [5].

Кейінірек Милграм және Тени бұл түрлерді екіге біріктірді: тапсырмаларды кейінге қалдыру және шешім қабылдауды кейінге қалдыру.

Шетелдік авторлар адам жүріс-тұрысын анықтаудың 3 негізгі критерийін прокрастинация ретінде анықтайды: қарсы өнімділік, пайдасыздық және кейінге қалдыру [6].

Прокрастинация туралы шетелдік зерттеулерді талдап, қорытындылай келе, бұл

құбылыстың 3 негізгі құрамдас бөлігінің болуы туралы айтуға болады: жүріс-тұрыстық, когнитивтік және эмоционалдық. Прокрастинацияның жүріс-тұрыстық компоненті үйренудің формасы, бирнеше рет бекітілетін жүріс-тұрыс ретінде қарастырылады. Прокрастинация когнитивті бұзылыстың нәтижесі ретінде көрінуі мүмкін. Бұл мәселелердің қабілетке немесе интеллектке ешқандай қатысы жоқ, бірақ прокрастинаторлардың уақытты адекватты түрде қабылдауы және бағалауы қиынға соғатыны анықталды [7].

Прокрастинаторларда көбінесе өмірдің барлық салаларына таралатын перфекционистік көзқарастар болады. Мұндай көзқарастар сәттіліктен немесе сәтсіздіктен қорыққандықтан жиі көрінетін прокрастинатордың иррационалды сенімдерін көрсете алады.

Сонымен, прокрастинация күрделі құбылыс, оны түсіндіретін негізгі теорияларға сүйене отырып, келесі компоненттерді қамтиды: жүріс-тұрыс компоненті (адам жүріс-тұрысының тұрақты механизмі ретіндегі кейінге қалдыру), когнитивтік компонент (іс-әрекет нәтижелерін сезіну ерекшелігі, сондай-ақ іс-әрекетті орындауға ынталандыру), эмоционалдық компонент (жоғары алаңдаушылық, эмоционалдық шамадан тыс жүктеме, сәтсіздік қорқынышы және невротикалық), сондай-ақ бейсаналық компоненті (мазасыздық жоғарлағанда және тапсырманы орындау жағдайын бағалау кезінде туындайтын тұлғаның қорғаныс механизмі ретіндегі кейінге қалдыру).

Деректерге сәйкес, прокрастинация оқудағы қиындықтарды тудыратын маңызды факторлардың бірі болып табылады. Осыған байланысты прокрастинацияны зерттеуде жеке бағыт бөлінеді – академиялық прокрастинация деп аталады [8].

Академиялық прокрастинация оқу тапсырмаларын орындаудың кешігуін білдіреді және оқу дағдыларының қалыптаспауымен, ұйымдаспаушылықпен, ұмытшақтықпен, жалпы жүріс-тұрыс қатаңдығымен байланысты. Мұндай жүріс-тұрыстың салдары көп жағдайда оқу үлгерімі мен оқу нәтижелерінің төмендеуі болып табылады.

Академиялық прокрастинация ең алдымен оқу іс-әрекетінде қалыптасады және көрінеді, бұл осы құбылысты осы жағдайлармен бірге зерттеуді қажет етеді. Оқу мотивациясының мәселесі, көптеген авторлардың пікірінше, психологияда ерекше маңызға ие, өйткені тәрбиелік мотивация оқу процесінің табыстылығын анықтаушы фактор болып табылады. Оқу іс-әрекеті – уақыт шегінде болатын процесс, мұнда уақыт ең маңызды ресурс болып табылады. Сол оқу іс-әрекетінде студенттер оқу тапсырмаларын орындау кезінде уақытты басқаруда қиындықтарға тап болады, бұл олардың кейінге қалдырылуынан және тіпті орындалмауынан көрінеді, бұл жағымсыз салдарға әкеледі.

Университет студенттерінің оқу іс-әрекетіне көптеген факторлар әсер етеді. Білім берудің табыстылығын анықтайтын маңызды факторларға университет студенттерінің белсенділігін академиялық прокрастинация мен оқу мотивациясына жатқызуға болады.

Оқу мотивациясы мотивацияның кез келген басқа түрлері сияқты жүйелі, бағыттылығымен, тұрақтылығымен және динамизмімен сипатталады. Сонымен бірге оқытудың әртүрлі кезеңдерінде өзара әрекеттесетін қажеттіліктер мен мотивтердің корреляциясының дамуы, жетекші басым қажеттіліктердің өзгеруі және олардың иерархиясы байқалады. студенттің оқу әрекетінің түрлерінің өзгеруі барысында оның пәні мен мотивтері өзгереді. Оқу іс-әрекеті дамыған сайын оның мағынасы «психологиялық шешуші» болып, мотивация функциясына ие болады. Мотив «өтпелі, кездейсоқ сыртқы ынталандыру» емес, жеке формацияға айналады, студенттің оқу мақсаттары мен міндеттерін тұлғалық маңызды және қажетті деп қабылдауында көрініс табады [9].

Мотивация кез келген іс-әрекеттің, соның ішінде оқытудың негізі болып табылады. Оқу іс-әрекетін мотивациялау мәселесімен айналысатын ғалымдар оны дамыту мен сақтаудың үлкен маңызын атап көрсетеді [10]. Оқу мотивациясы танымдық белсенділікті қалыптастырудың, ойлауды дамытудың, жеке тұлғаның табысты кәсіби іс-әрекетіне қажетті білімді меңгерудің кепілі болып табылады. Көптеген зерттеулерге сәйкес, прокрастинация оқу қиындықтарына әкелетін маңызды факторлардың бірі болып табылады.

Алайда, қазіргі уақытта медиа, интернет, әлеуметтік желілер сияқты ақпарат көздері ұсынатын үлкен ақпарат болған кезде, студентті жүйелі оқытуға, оқу әдебиеттерімен жүйелі жұмыс істеуге және оқу процесінде білімді тиімді пайдалануға ынталандыру өте қиын.

Студенттердің оқу мотивациясының ерекшеліктерін және прокрастинация кұбылысын зерттеу университеттегі педагогикалық іс-әрекеттің тиімділігін арттыру мәселелерін шешуге көмектеседі.

Зерттеу әдіснамасы. Эмпирикалық материалды жинау үшін Л.Соломон мен Е.Ротблюмның М.В. Звереваның бейімделуіндегі академиялық прокрастинацияны бағалау шкаласы (Procrastination Assessment Scale for Students, PASS) қолданылды. Бұл әдістеме академиялық прокрастинация жиілігін, оның ықтимал себептерін және «прокрастинатордың» жеке сипаттамаларын анықтауға және бағалауға бағытталған. Түпнұсқа әдістемені 1984 жылы Л.Соломон мен Е. Ротблюм авторлары жасаған [11]. Екінші әдістеме ретінде А.А. Реан және В.А. Якунинның Н.Ц. Бадмаевтың модификациясындағы студенттердің оқу мотивациясын диагностикалау әдістемесі қолданылды. Бұл әдістеменің мақсаты студенттердің оқу мотивациясын анықтау болып табылады [12]. Зерттеу Қарағанды қаласының жоғары рейтингтік жоғары оқу орны – Қарағанды Бөкетов университетінің базасында жүргізілді. Зерттеу таңдамасы 18-22 жас аралығындағы философия және психология факультетінде оқитын 60 студенттен құралды. Алынған мәліметтер математикалық статистика әдістерін қолдану арқылы өңделді. Математикалық өңдеуде Спирменнің rs рангтік корреляция коэффициенті қолданылды.

Зерттеу нәтижелері және қорытынды.

Бірінші кезекте студенттердің академиялық прокрастинация деңгейі зерттелді. Л.Соломон мен Е.Ротблюмның М.В. Звереваның бейімделуіндегі академиялық прокрастинацияны бағалау шкаласы бойынша алынған есептеу көрсеткіштері 1-кестеде берілген.

Кесте 1

Студенттердің прокрастинация деңгейінің көрсеткіштерінің нәтижелері

Прокрастинация факторлары	М	δ
Әлеуметтік мазасыздану	2,62	0,68
Жалқаулық	2,81	0,97
Сынақ	1,62	0,73
Нашар перфекционизм	1,78	0,67
Ұйымдастырушылық	2,83	0,96
Сәтсіздіктерден қашу	3,68	0,66
Импульсивтілік	2,71	0,89
Өзін-өзі бақылау	3,98	0,7

Сөйтіп, студенттердің академиялық прокрастинация факторлары бойынша келесі нәтижелер анықталды:

«Әлеуметтік мазасыздық» факторы бойынша студенттердің 47%-і жоғары, 36%-і орташа және 17%-і төмен деңгейді көрсетті. Бұл фактордың сұрақтары адамға тән жалпы мазасыздануды көрсетеді.

«Жалқаулық» факторы бойынша студенттердің 52%-і жоғары, 34%-і орташа, 14%-і төмен деңгейді көрсетті. Бұл фактордың сұрақтары жалқаулықтың жиі көріністерімен байланысты.

«Сынақ» факторы бойынша студенттердің 24%-і жоғары, 48%-і орташа, 28%-і төмен деңгейді көрсетті. Бұл фактордың сұрақтары «белсенді прокрастинаторлар» деп аталатындардың жүріс-тұрысын көрсетеді. Мұндай «прокрастинаторлар» тапсырманы соңғы минутта орындауға бейім, өйткені тапсырмаға қажетті ағзаның белсендіруі соңғы сәтте ғана болады.

«Нашар перфекционизм» факторы бойынша студенттердің 20%-і жоғары, 30%-і орташа және 40%-і төмен деңгейді көрсетті. Бұл фактор бойынша сұрақтар «невротикалық перфекционизммен» тікелей байланысты: басқалардың сынына ұшыраудан қорқу, жасалған нәрсеге үнемі қанағаттанбау, қателіктерді болдырмау туралы ойлар, үлкен үміттер.

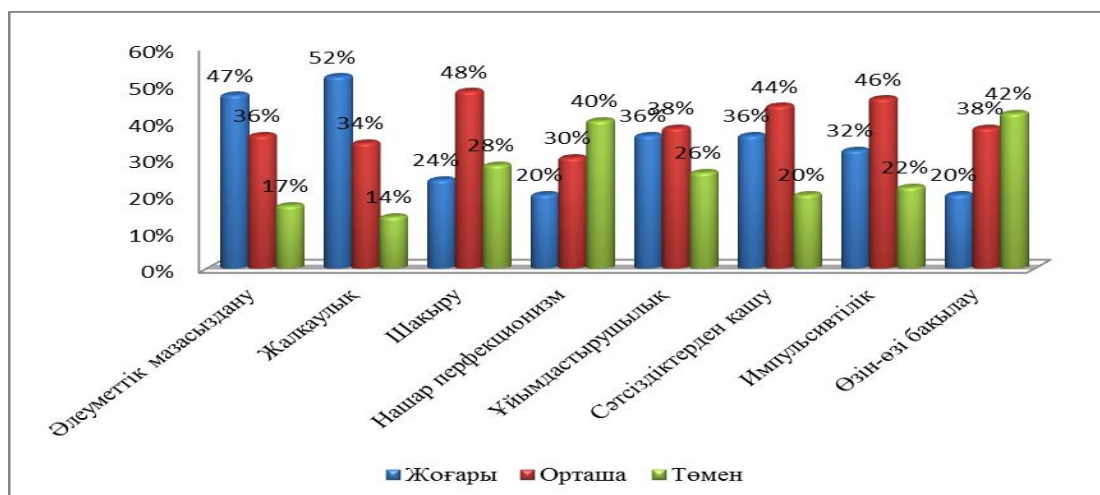
«Ұйымдастырушылық» факторы бойынша студенттердің 36%-і жоғары, 38%-і орташа және 26%-і төмен деңгейді көрсетті. Бұл факторға кіретін сұрақтар тұлғалық қасиетке – «ұйымдастыруға», адамның өз іс-әрекетін дұрыс ұйымдастыру қабілетіне қатысты.

«Сәтсіздіктерден қашу» факторы бойынша студенттердің 36%-і жоғары, 44%-і орташа, 20%-і төмен деңгейді көрсетті. Бұл фактордың сұрақтары ерекше тұлғалық сипатты көрсетеді – мақсатқа жету жағдайында шығындарды азайтумен сипатталатын сәтсіздіктерді болдырмау мотивациясы.

«Импульсивтілік» факторы бойынша студенттердің 32%-і жоғары, 46%-і орташа, 22%-і төмен деңгейді көрсетті. Сұрақтар импульсивтілікті тұлғаның ерекшелігі ретінде көрсетеді, бұл жеткілікті саналы бақылаусыз әрекет ету тенденциясын білдіреді.

«Өзін-өзі бақылау» факторы бойынша студенттердің 20%-і жоғары, 40%-і орташа, 40%-і төмен деңгейді көрсетті. Бұл фактордың сұрақтары «өзін-өзі бақылау» сияқты жеке сипаттаманы толығымен көрсетеді.

Көрнекті түрде прокрастинация факторлары бойынша есептеу көрсеткіштері 1-суретте берілген.

Сурет 1. Академиялық прокрастинацияның есептеу көрсеткіштері

Сонымен, студенттердің көпшілігі «Әлеуметтік мазасыздану», «Жалқаулық» факторлары бойынша жоғары деңгей көрсетті, яғни мұндай тұлғалар жетекшілері олардың жұмысы ұнамайды деп аландайды, олар ұзақ уақыт бойы нені қосуды және нені қоспау керектігін шеше алмайды, тапсырманы орындау үшін білімі жеткіліксіз деп есептейді, тапсырманы соңғы минутта орындаудан ләззат алады, тапсырманы жақсы орындай алатынына сенімді емес, олар үшін басқа адамдармен байланысу қиынға соғады, ақпаратқа сенімді емес, жұмысының сәйкес келмейтініне аландап, өздеріне өте жоғары талаптар қойып, оларды қанағаттандыра алмайтындығына аландайды. Олар сондай-ақ есептерді жазуды ұнатпайды, оларда бастау үшін күш/қуат болмайды, бұл студенттер тапсырманың тым ұзаққа созылып жатқанын сезінеді, мұндай тұлғалар басқалардың да әлі бастамағанын біледі, олар қағазды жазуда жалқаулықты көрсетеді. Яғни университетте оқу және студенттердің бос уақытын өткізу кейбір адамдарды босаңсытады, ал кейбіреулерді одан да көп жұмыс істеуге «мәжбүрлейді». Адам өз істерін «ертеңге» кейінге қалдырған сайын, ол аландаушылық, бірдеңе істей алмай қалу қорқынышы пайда

болады және осыдан өзіне, оның істеріне және ол істеу керек екеніне қанағаттанбау сезімі пайда болады.

Студенттердің көпшілігі «Нашар перфекционизм» факторы бойынша төмен балл жинады, яғни олар сыныптасының баяндамасын аяқтауын және кеңес беруін күтпейді, басқалар тапсырған тапсырмаларды орындау қажеттілігіне ренжімейді. Егер олар өз жұмысын өте жақсы орындаса, әріптестері бұған наразы болады деп уайымдамайды, олар қатаң мерзім беретін адамдарға ашуланбайды, егер олардың жұмыстарының нәтижелері жақсы бағаланса, болашақта олардан көп нәрсе күтеді деп қорықпайды, олар жетекші жұмысты орындау үшін қосымша ақпарат береді деп үміттенеді.

Зерттеу нәтижелеріне сүйене отырып, прокрастинация студенттердің өмірінде бар және олардың белсенділігіне айтарлықтай әсер етеді деп қорытынды жасауға болады.

Келесі кезекте студенттер оқу мотивациясын диагностикалау әдістемесі (А.А. Реан және В.А. Якунин, Н.Ц. Бадмаевтың модификациясы) арқылы нәтижелер алынды.

Студенттердің оқу мотивациясы бойынша келесі нәтижелер анықталды:

Мотивация құрылымында коммуникативті мотивтер (24%) бірінші орынға шықты. Бұл мотивация жалпы студенттік кезең үшін маңызды. Яғни, көптеген студенттер университетте оқу кезеңін қарым-қатынас жасау, жаңа таныстар алу және достар шеңберін кеңейту мүмкіндігі ретінде қарастырады.

Зерттеу таңдамасында маңыздылығы бойынша екінші орында кәсіби мотивтер (21%) орын алды. Яғни, бұл тұлғалар мамандықты таңдауы саналы болғанын және олар осы мамандыққа мақсатты түрде түскенін білдіреді.

Үшінші орында студенттердің көпшілігінде шығармашылық өзін-өзі жүзеге асыру мотивтері (19,5%) орын алды. Бұл олардың оқу процесіне бағытталғандарын көрсетеді.

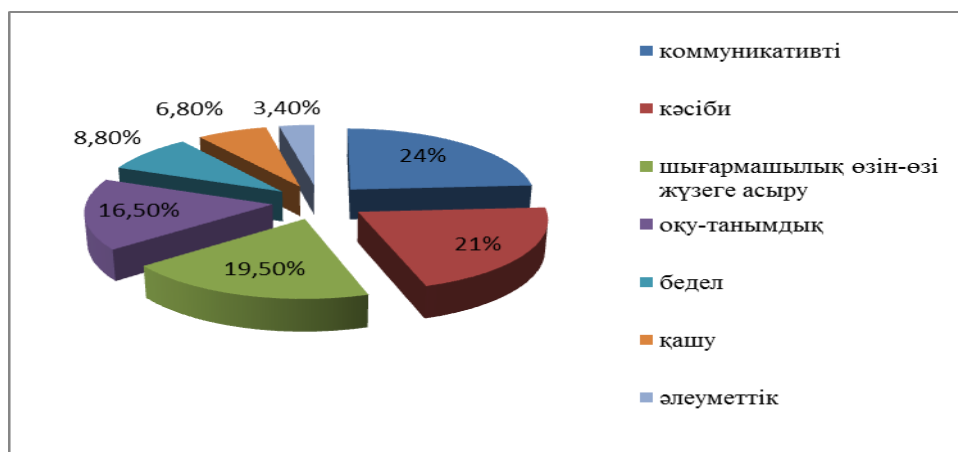
Студенттер келесі орынға оқу-танымдық мотивтерді (16,5%) қойды, яғни дәстүрлі оқытудың тәрбиелік-танымдық мотивтері, оның негізгі мақсаты нәтиже – білім.

Бесінші орында бедел мотивтері (8,8%) шықты. Бедел мотивтері – өз мамандығының білімінің арқасында үздік болуға ұмтылу. Мұндай студенттерді тек білім алу ғана емес, сонымен қатар үздіктер қатарынан көрінуге деген ұмтылыс итермелейді, олар студенттік өмірдің әртүрлі салаларында (оқу, спорт, қоғамдық жұмыс және шығармашылық жұмыс) өзін көрсетуге тырысады. Олар оқуды өзін-өзі бекіту мүмкіндігі ретінде, өздерінің қандай екенін көрсету тәсілі ретінде пайдаланады. Бұл оқу-танымдық және кәсіби мотивацияны арттыратын фактор. Мұндай студенттер үшін мақұлдау, құрмет, мойындау маңызды.

Алтыншы орында қашу мотивтері (6,8%) орын алды. Қашу мотивтері – сәтсіздіктерден, қателіктерден аулақ болу мотивтері. Бұл басқалардан кем болмау ниеті, бұл беделді мотивтерге қарама-қайшы.

Әлеуметтік мотивтер (3,4%) соңғы болып келді. Яғни борыш сезімі, басқалар алдындағы жауапкершілік, ата-ананың үмітін ренжітпеу немесе ақтамау шешуші емес.

Көрнекті түрде студенттердің оқу мотивация бойынша есептеу көрсеткіштері 2-суретте берілген.

Сурет 2. Академиялық прокрастинацияның есептеу көрсеткіштері

Сөйтіп, зерттеу таңдамасында коммуникативті, кәсіби, шығармашылық өзін-өзі жүзеге асыру мотивтері мыңызды екені анықталды. Қарым-қатынас адам әрекетінің негізгі түрлерінің бірі бола отырып, коммуникативті мотивация адамның іс-әрекетіне әсер етіп, әр түрлі іс-әрекеттегі, оның ішінде танымдық қабілеттердің дамуына ықпал ететінін атап өткен жөн. Бұл мотивация оқу іс-әрекетінде жалпы ақыл-ой қабілеттерін дамытуға өз әсерін тигізеді. Кәсіби мотивтер - бұл өз кәсібін деген қызығушылық, жоғары білікті маман болу қажеттілігі, кәсіби білім, білік алуға және өз кәсібін сәтті игеруге деген қызығушылық. Шығармашылық өзін-өзі жүзеге асыру мотивтері өз қабілеттерін неғұрлым толық анықтауға және дамытуға және оларды жүзеге асыруға ұмтылумен, мәселелерді шешуге шығармашылық көзқараспен байланысты. Яғни, студенттер көп жағдайда оқуға және болашақ мамандығына шығармашылық, стандартты емес қатынасқа, адамдардың өмірі мен қызметінің мәселелерін шешуде жаңа нәрсені іздеуге және ашуға бағытталады.

Студенттер таңдамасында маңыздылығы төмен мотивтер ретінде қашу және әлеуметтік мотивтер шықты. Сәтсіздіктерден қашу мотивтерімен «марканы сақтау» керек, не болса да жақсы оқу керек, нашар оқуға шағымдар болмас үшін, қабілетті және болашағы бар адам бейнесін жоғалтпау үшін және т.б. Қашу мотивтері әлеуметтік мотивтерден алда келеді, яғни, бұл оқу процесіне байланысты белгілі бір алаңдаушылық, белгісіздік жағдайының бар болуын көрсетуі мүмкін. Жоғары білім алуға деген көзқарас ертеңгі күнге сенімділік беретін табысты өмірдің негізі ретінде, болашақта материалдық әл – ауқатты қамтамасыз ету-бұл студенттің ЖОО-ға түсу себептері емес.

Келесі кезекте студенттердің прокрастинация мен оқу мотивация көрсеткіштерін Спирменнің рангтік корреляция коэффициенті арқылы салыстыру барысындағы есептеулер студенттердің «Әлеуметтік мазасыздық» факторы бойынша прокрастинация деңгейі мен «Сәтсіздіктерден қашу» мотивтер көрсеткіштері ($r_s=0,31$) арасында байланыс бар екенін анықтады. Яғни, жетекшілері олардың жұмысы ұнамайды деп алаңдайтын, олар ұзақ уақыт бойы нені қосуды және нені қоспау керектігін шеше алмайтын, тапсырманы орындау үшін білімі жеткіліксіз деп есептейтін студенттер оқу процесіне байланысты белгілі бір алаңдаушылық, белгісіздік жағдайының бар болуын көрсетуі мүмкін және тапсырмалардың орындалуын кейінге қалдырады.

Студенттердің «Ұйымдастырушылық» факторы бойынша прокрастинация деңгейі мен «Кәсіби» мотивтер көрсеткіштері ($r_s=0,42$) арасында байланыс бар екені анықталды. Яғни, өз іс-әрекетін дұрыс ұйымдастыру қабілеті жоғары тұлғаларда кәсіби білім, білік алуға және өз кәсібін сәтті игеруге деген қызығушылық жоғары болады.

Сөйтіп, студенттердің прокрастинация мен оқу мотивациясын эмпирикалық зерттеу нәтижелерін талдау бойынша келесі түйіндерге әкелді: академиялық прокрастинация деңгейі неғұрлым жоғары болған сайын, соғұрлым кәсіби мотивтері төмен болады және қашу мотивтері жоғары болады. Жұмыстың күрделілігі, монотондылығы немесе маңыздылығының артуы, адамның белгілі бір жұмыстарды орындауға құлықсыздығы, адам шектеулі уақыттан бастап қандай да бір толқуды сезінуге ұмтылатын тәуекел сезімі - мұның бәрі тұлғаның прокрастинациялаушы жүріс-тұрысына әсер етеді. Істерді кейінге қалдыруға тенденция сияқты мәселе өзекті болып табылады және нақты, толықтай зерттеуді және оны төмендету мен түзетудің ең жақсы жолдарын іздеуді талап етеді. Алынған нәтижелер прокрастинация мәселесін одан әрі теориялық зерттеуде пайдалы болуы мүмкін, сонымен қатар осы психологиялық құбылыспен жұмыс істеу кезінде практикалық маңызы зор. Зерттеудің нәтижелері әмбебап оқу бағдарламаларын және оқытудың әртүрлі бағыттарының студенттері үшін прокрастинацияның жоғары деңгейін төмендету бойынша ұсыныстарды әзірлеуде үлес қосады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Steel P. *The nature of procrastination: A meta-analytic and theoretical review of quintessential self-regulatory failure.* *Psychological Bulletin*, 133, 2007. P. 65-95.- DOI:10.1037/0033-2909.133.1.65
2. McCown W., Johnson J., Petzel T. *Procrastination, a principal component analysis.* *Personality and Individual Differences*, 10, 1989. P. 197-202. - [https://doi.org/10.1016/0191-8869\(89\)90204-3](https://doi.org/10.1016/0191-8869(89)90204-3)
3. Tron' T. M. *Fenomen prokrastinacii: prichiny vzniknoveniya* // *Psihologiya. Istoriko-kriticheskie obzory i sovremennye issledovaniya.* – 2017. – № 6 (2A). – S. 88 – 95.
4. Kovylin V.S. *Teoreticheskie osnovy izucheniya fenomena prokrastinacii* // *Lichnost' v menyayushchemsya mire: zdorov'e, adaptaciya, razvitie.* – 2013. – № 2 (2). – S. 22 –41.
5. Varvaricheva YA.I. *Fenomen prokrastinacii: problemy i perspektivy issledovaniya* // *Voprosy psihologii* – 2010. – №3. - 2010. – S. 121-131.
6. Ferrari J.R. *Procrastination and task avoidance: Theory research and treatment* / J.R. Ferrari, J.L. Johnson, W.G. McCown. - New York: Plenum Press, 1995. - 268 p.
7. Burka, J. B. *Procrastination: Why You Do It, What to Do About It Now*/ J. B. Burka. – Da Capo Press, 2008. – 340 p.
8. Ishkov A.D. *Uchebnaya deyatel'nost' studenta: psihologicheskie faktory uspeshnosti.* - M.: ASV, 2004. - 224 s.
9. Gerasimova A.S. *Psihologo-pedagogicheskie usloviya stanovleniya i razvitiya uchebnoj motivacii studentov* // *Znanie. Ponimanie. Umenie.* - 2011. - №4. - S. 224-230.
1. Akpur U. *Predictive and Explanatory Relationship Model between Procrastination, Motivation, Anxiety and Academic Achievement* // *Eurasian Journal of Educational Research.* 2017. Vol. 69. P. 221-240. - <http://dx.doi.org/10.14689/ejer.2017.69.12>
- 10.
11. Zvereva M.V. *Adaptaciya oprosnika PASS na rossijskoj vyborke* // *Psihologicheskaya nauka i obrazovanie.* – 2015. – T.20. – №1. – S. 79-84.
12. Rean A.A. *Prakticheskaya psihodiagnostika lichnosti: Ucheb. Posob.* - SPb.: SPb universiteta. – 2001. – 224 s.